

Ἀποσπάσας γὰρ εἰμάτων χρυσηλάτους
περόνας ἀπ' αὐτῆς, αἴσιν ἐξεστέλλετο,
ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων,
αὐδῶν τοιαῦθ', ὀθούνεκ' οὐκ ὄφουιντό νιν
οὔθ' οἷ' ἔπασχεν οὔθ' ὅποι' ἔδρα κακά,
ἀλλ' ἐν σκότῳ τὸ λοιπὸν οὐς μὲν οὐκ ἔδει
ὁμοίαθ', οὐς δ' ἔχρηζεν οὐ γνωσσίατο.

Σοφοκλέους Οιδίππους τύραννος, 1268-1274

Σπάζει αυτός τις χρυσές πόρπες, που εκράτουν
το φόρεμά της, τις αρπά και μπήγει
τις βελόνες στις κόγχες των ματιών του
σκούζοντας: «Να μη δῆτε ποτέ σας
τα ὅσα ἔπαθα φριχτά, κι ὅσα ἔχω κάνει,
σε σκοτάδι να βλέπω ὅσους δεν πρέπει,
να μη νιώθω ὅσους ποθοῦσα να ξέρω».

μτφρ. Φώτου Πολίτη

Το θάρρος να μην κρατάς κανένα ερώτημα στην καρδιά σου είναι αυτό που φτιάχνει τον φιλόσοφο. Αυτός οφείλει να εξομοιώνεται τον Οιδίποδα του Σοφοκλή, ο οποίος, αναζητώντας να εξιχνιάσει το φρικτό του πεπρωμένο, ασίγαστος ερευνά ακόμη κι όταν διαισθάνεται πως από τις απαντήσεις θα προκύψει για τον ίδιο η πιο αποτρόπαια. Όμως σ' αυτό το σημείο οι περισσότεροι φέρουν μέσα τους την Ιοκάστη που εκλιπαρεί στο όνομα όλων των θεών τον Οιδίποδα να μη διερευνήσει πιο πέρα: και οι περισσότεροι ενδίδουν στα λόγια της και γι' αυτό η Φιλοσοφία βρίσκεται εκεί που βρίσκεται.

Απόσπασμα επιστολής του Σοπενχάουερ στον Γκάιτε, 11.11.1818,
που μνημονεύει ο Ferenczi στο *First Contributions to Psycho-Analysis*.

Σημείωμα των εκδοτών

Η επιλογή του θέματος της «Εφηβείας» οφειλόταν στο θεμελιώδη ρόλο της αναπτυξιακής αυτής περιόδου στην ανθρώπινη εξέλιξη, στην εκρηκτική αναδιαπραγμάτευση της πρώιμης παιδικής σεξουαλικότητας που θα οδηγήσει στη σταθεροποίηση της ταυτότητας φύλου και στην ανάληψη ενήλικου ρόλου στο κοινωνικό πεδίο. Το σώμα έχει έναν καθοριστικό ρόλο εφόσον οι αλλαγές που παρατηρούνται σε αυτό ωθούν και διαμορφώνουν τις εξελίξεις. Η μετάβαση από τη σχετική σωματική αδράνεια της λανθάνουσας περιόδου στις ραγδαίες σωματικές αλλαγές της εφηβείας δημιουργούν ένα εκρηκτικά ρευστό τοπίο. Οι φυσιολογικές εκδηλώσεις της περιόδου αυτής αλληλοσπικαλύπτονται συχνά με τις ψυχοπαθολογικές θέτοντας δυσεπίλυτα διαγνωστικά και θεραπευτικά ερωτήματα. Η ψυχαναλυτική προσέγγιση της εφηβικής περιόδου αντιμετωπίζει ιδιαίτερα θέματα θεωρίας και τεχνικής εφόσον μια εκδήλωση με σαφές ψυχοπαθολογικό βάρος στην ενήλικη περίοδο ενδεχομένως θα είχε ένα μεταβατικό χαρακτήρα στην εφηβεία. Οι αλλαγές στις σχέσεις αντικειμένου με την εγκατάλειψη των γονικών μορφοειδώλων, η μαζική επανεπένδυση του σώματος μετά την λανθάνουσα περίοδο και οι αλλαγές που αυτό συνεπιφέρει στην ναρκισσοειδή ομοίωση είναι συμβάντα πρωτοφανούς έντασης που θέτουν ιδιαίτερες προκλήσεις τόσο στην προσωπική εξέλιξη όσο και στην ενδεχόμενη θεραπευτική προσέγγιση. Το περιεχόμενο αυτού του τεύχους έγινε όμως δραματικά επίκαιρο με τις πρόσφατες τρομοκρατικές επιθέσεις. Στην περίοδο της εφηβείας, άτομα που θα είχαν θεωρητικά όλες τις δυνατότητες να ενσωματωθούν στην κοινωνική εξέλιξη της χώρας τους, υιοθετούν μια ριζικά διαφορετική ταυτότητα που αναφέρεται στην μακρινή χώρα καταγωγής τους, στη χώρα των προγόνων τους αναζητώντας εκεί μια αλήθεια και μια δικαίωση, την οποία εμείς δεν ήμασταν σε θέση ή δεν ήμασταν πρόθυμοι να τους δώσουμε με όρους προσιτούς και ελκυστικούς. Οι νέοι αυτοί προτιμούν να τινάξουν στον αέρα το κορμί τους τινάζοντας συγχρόνως στον αέρα και την αυτάρεσκη πεποίθησή μας για την υπεροχή του πολιτισμού, των αξιών και του τρόπου ζωής μας. Η δραματική αυτή στροφή στους περισσότερους έγινε στην εφηβεία, ορισμένοι μάλιστα απομακρύνθηκαν από τους γονείς και τους συγγενείς τους υιοθετώντας μια ριζοσπαστική ταυτότητα ξένη προς τα ήθη και την κουλτούρα της οικογένειάς τους, η οποία με έκπληξη και απόγνωση παρακολουθούσε ανήμπορη την μεταστροφή τους. Η διαφυγή στο παρελθόν της καταγωγής τους, η ανάληψη μιας ριζικά διαφορετικής ταυτότητας, η πλήρης ανατροπή των αξιών δείχνουν το ιδιαίτερο βάρος του διακυβεύματος της εφηβείας και των ανυπέβλητων προκλήσεων που αυτή συχνά θέτει στο άτομο, στην οικογένεια και στην κοινωνία. Με τον κυριολεκτικό αφανισμό του σώματος τους, συχνά δεν μένει σχεδόν κανένα ίχνος τους, δείχνουν ότι αυτό που αποτελεί την ουσιαστική προϋπόθεση και τον τελικό στόχο των σκέψεών μας, το σώμα και οι εκδηλώσεις του, αίρεται κυριολεκτικά ακυρώνοντας αυτό που αποτελεί την ουσία της ανθρώπινης υπόστασης, τη γένεση του συμβόλου και την ανοχή του πένθους που συνοδεύει την απώλεια της πρωταρχικής, σωματικής σχέσης με το μητρικό αντικείμενο. Στο παρόν τεύχος αρχίζουμε με την συνέντευξη που μας παραχώρησε ο Βασίλης Καψαμπέλης, ένας από αυτούς που υποστήριξαν το περιοδικό από τις πρώτες μέρες του. Μας παρουσιάζει τους εφηβικούς του προβληματισμούς στην μεταδικτατορική Ελλάδα και την ενηλικί-

ωσή του στο περιβάλλον της Γαλλίας προσφέροντας μας μια εποπτική εικόνα για την εξέλιξη της ψυχιατρικής και της ψυχανάλυσης στην χώρα αυτή μέσα από την προσωπική του πορεία. Η **Ευανθία Κωνσταντάκη** ως «Αναλύτρια στη Συνεδρία» μας παρουσιάζει την πορεία μιας έφηβης προς τη θηλυκότητα μέσα από τις περιπλοκές μιας καταθλιπτικής περιόδου εισάγοντάς μας στις ιδιαιτερότητες μιας ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας εφήβου. Την κλινική της εργασία διαφωτίζουν τα σχόλια του Δημήτρη Αναστασόπουλου και της Ιωάννας Παναγιωτοπούλου.

Ο **Χρήστος Ζερβής** μας εισάγει στο σύνολο της προβληματικής της εφηβείας, των ερωτημάτων που θέτει και των δυσκολιών που προκύπτουν. Είναι το εισαγωγικό κείμενο στη θεματική του τεύχους υπό την κλινική οπτική. Οι **Δημήτρης Αναστασόπουλος**, **Ευγενία Σουμάκη** και **Δημήτρης Αναγνωστόπουλος** μας παρουσιάζουν τη μυθολογική εκδοχή της εφηβείας και τα διαχρονικά αιτήματα που αυτή θέτει, όπως αυτά εμφανίζονται σε διάφορους μύθους. Οι **Βασιλική Βασιλοπούλου** και **Κώστας Νασίκας** αναλύουν την προβληματική της επέμβασης στο σώμα με τη μορφή της δερματοστιξίας και των αυτοτραυματισμών.

Ο **Βασίλης Δημόπουλος** αναφέρεται στην αμφισεξουαλικότητα της εφηβείας και ο **Σάββας Σαββόπουλος** στη διαδικασία ψυχοποίησης και των ενδεχόμενων δυσμενών εκδοχών της.

Ο **Μιχάλης Πέτρου** μας προσφέρει μια ανθρωπολογική προσέγγιση της εφηβείας δείχνοντας τον διαχρονικό τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες επιχειρούσαν να διαχειριστούν το ζήτημα της εφηβείας και το άρθρο αυτό σε συνδυασμό με τη μυθολογική προσέγγιση μας δίνει μια σφαιρική και διαχρονική προσέγγιση του θέματος.

Στη συνέχεια η **Κατερίνα Μαγγανά** αναφέρεται στο επώδυνο προσφυγικό θέμα, ο **Παναγιώτης Παπαδόπουλος** στις απόψεις του Freud για την ανάλυση θεσμών και ομάδων και ο **Λευτέρης Πετρόπουλος** στον τρόπο που η μητρική μορφή αποδίδεται στην τέχνη της Δύσης. Ο **Μαρίνος Πουργούρης** μας αναλύει το Λουτρό του Κουμανταρέα και η **Χριστίνα Μιχαλοπούλου** τον Έφηβο του Ντοστογιέφσκι.

Στον *Κινηματογράφο* έχουμε την ανάλυση του *Birdman* του Ιναρίτου από τον **Γρηγόρη Βασιλαματζή** και του *Εχθρού μου* του Τσεμπερόπουλου από τον **Ιωάννη Βαρτζόπουλο**. Στην Βιβλιοκριτική ο **Γρηγόρης Μανιαδάκης** μας παρουσιάζει ένα θεμελιώδες έργο του Carlo Bozoppi για την ψυχανάλυση και ο **Ιωάννης Βαρτζόπουλος** το συλλογικό τόμο για την Εφηβεία των **Δημήτρη Αναστασόπουλου**, **Αναστασίας Ζαχαριά** και **Μάτας Ματσούκας**.

Επίσης η **Βάσω Βασιλειάδου** παρουσιάζει το βιβλίο: «Οι ψυχοσεξουαλικές αλλαγές στην εφηβεία» των Χριστίνα Μιχαλοπούλου και Γιώργου Κίτσα και η **Χριστίνα Μιχαλοπούλου** το «Κάτω από το δέρμα» της Alessandra Lemma σε μετάφραση Κώστα Ζερβού. Ιδιαίτερες ευχαριστίες ανήκουν στους συνεργάτες αυτού του τεύχους, τους αξιολογητές και την κα **Διονυσία Γεωργακίλα** για την ακούραστη και συνεπή εργασία τους.

Ιωάννης Βαρτζόπουλος
Νίκος Λαμνίδης

Περιεχόμενα

Συνέντευξη με τον Βασίλη Καψαμπέλη 5

Η Αναλύτρια στη συνεδρία

Ευανθία Κωνσταντάκη: Η Περίπτωση της Ιωάννας 27

Σχολιάζουν οι Δημήτρης Αναστασόπουλος και Ιωάννα Παναγιωτοπούλου 40

Εκπαιδευτικά

Χρήστος Ζερβής: Η Εφηβεία ως Έμφυλη Επαναθεμελίωση του Υποκειμένου και οι Κίνδυνοι του Ψυχικού Κενού 53

Δημήτρης Αναστασόπουλος, Ευγενία Σουμάκη, Δημήτρης Αναγνωστόπουλος: Η Μυθολογία Της Εφηβείας 75

Θεωρητικά και Κλινικά

Βασιλική Βασιλοπούλου: Ξορκίζοντας τον Θάνατο...: Ψυχοδυναμική Κατανόηση της Δερματοστιξίας 95

Βασίλης Δημόπουλος: Η Αμφισεξουαλικότητα στην Εφηβεία 106

Κώστας Ναοίκας: Αυτοτραυματισμοί: Εν-γραφές χωρίς Αναγνώστη 113

Μιχάλης Πέτρου: Το ενδιάμεσο και η δοκιμασία 125

Σάββας Σαββόπουλος: Εφηβεία και Ανεπάρκεια στην Διαδικασία Ψυχοποίησης 153

Επιστήμες και Τέχνες

Κατερίνα Μαγγανά: Προσφυγική κρίση: Πολλαπλές Απώλειες & Δύσκολες Διεργασίες Πένθους 164

Παναγιώτης Παπαδόπουλος: Βία και Δίκαιο. Σκέψεις για μια Κριτική του Λαϊκισμού στον Φρόιντ 172

Λευτέρης Πετρόπουλος: Πεπρωμένα της μητρικής μορφής στον δυτικό πολιτισμό 188

Μαρίνος Πουργούρης: Το Οιδιπόδειο Σύμπλεγμα στο «Λουτρό» 203

Χριστίνα Μιχαλοπούλου: Ο Έφηβος του Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι 218

Κινηματογράφος (Επιμέλεια Γρηγόρης Μανιαδάκης)

Γρηγόρης Βασιλαματζής: Προς Αναζήτηση Προσώπου. Σκέψεις για τον Birdman του Ιπάρριτ 228

Ιωάννης Βαρτζόπουλος: Ο Εχθρός μου. Ένας εξουθενωτικός ρεαλισμός, του Γιώργου Τσεμπερόπουλου 231

Βιβλία (Επιμέλεια Κώστας Ζερβός)

Γρηγόρης Μανιαδάκης: The Cut and the Building of Psychoanalysis, Volume 1: Sigmund Freud and Emma Eckstein του Carlo Bonomi 235

Ιωάννης Βαρτζόπουλος: Наркиссизм και Ψυχικά Φαινόμενα στην Εφηβεία. Συλλογικό Έργο. Δημήτρης Αναστασόπουλος, Αλεξάνδρα Ζαχαριά, Μάτα Ματσουκά (Επιμ.) 241

Βάσω Βασιλοπούλου: Οι ψυχοσεξουαλικές αλλαγές στην εφηβεία, των Χριστίνα Μιχαλοπούλου και Γιώργου Κίσσας 246

Χριστίνα Μιχαλοπούλου: Under the Skin της Alessandra Lemma 252

Συνέντευξη με τον Βασίλη Καψαμπέλη

Η συνέντευξη με τον Βασίλη Καψαμπέλη (Β.Κ.) πραγματοποιήθηκε τους πρώτες μήνες του 2016 με ανταλλαγή e-mails με τον Ιωάννη Βαρτζόπουλο (Ι.Β.).

ΙΒ: Πώς διαμορφώθηκε σε ένα νέο γιατρό της δεκαετίας τού 1970 η επιθυμία, η επιλογή της ψυχιατρικής και σε ποιο σημείο υπεισήλθε η ψυχανάλυση;

ΒΚ: Κατά τα γυμνασιακά και λυκειακά μου χρόνια, δεν είχα ιδιαίτερη έφεση για τα ιατρικά επαγγέλματα και τα ενδιαφέροντά μου ήσαν κυρίως η φιλοσοφία, η λογοτεχνία, το θέατρο, η αρχαία ελληνική γραμματεία. Αλλά τα σύνδρομο του καλού μαθητή ήταν ήδη ιδιαίτερα τυραννικό στην Μέση Παιδεία –δεν ξέρω εάν έκτοτε επιτάθηκε ή μετριάσθηκε, στην Γαλλία πάντως επιτάθηκε– και ήταν δύσκολο να φαντασθεί κανείς μια πορεία άλλη έξω από τις θετικές επιστήμες στην περίπτωση μου. Στα τριάντα παιδιά της τάξης μου της τρίτης λυκείου στο Πειραματικό, σχολείο που εντούτοις είχε μόνο θεωρητική κατεύθυνση, δεκαπέντε πήγαιναν για Πολυτεχνείο, επτά για Ιατρική, μόνο τρεις έπαιρναν θεωρητική κατεύθυνση, κυρίως Νομική. Διάλεξα λοιπόν την Ιατρική, που μου φαινόταν η λιγότερο απομακρυσμένη από τα ενδιαφέροντά μου. Προερχόμουν από οικογένεια εκπαιδευτικών· η μητέρα μου ήταν κλασική φιλόλογος, ο πατέρας μου μαθηματικός. Το διάβασμα, η μελέτη, η σχολική επίδοση, ήσαν αξίες ιδιαίτερα σημαντικές. Όλα αυτά και η εργασία, η ακάματη εργασία... Η μητέρα μου έλεγε ότι ξεκούραση σημαίνει αλλαγή εργασίας. Δεν νομίζω ότι απομακρύνθηκα πολύ από αυτές τις προδιαγραφές κατά την διάρκεια της ζωής μου.

Καθώς συνέχιζα να μην νιώθω ιδιαίτερη κλίση για την θεραπευτική, στα πρώτα μου φοιτητικά χρόνια στην Ιατρική στράφηκα προς την έρευνα, εντάχθηκα σε μια ομάδα του εργαστηρίου βιοχημείας του Πανεπιστημίου Αθηνών, και προσανατολίστηκα προς αυτό που ονομάζεται γενικά σήμερα νευροεπιστήμες. Γνώρισα εκεί πολλούς συναδέλφους κοινών ανησυχιών, ιδιαίτερα τον Αντώνη Μοσχοβάκη, τον Γιώργο Παπανικολάου, την Ελένη

Ο Βασίλης Καψαμπέλης (Kapsambelis@wanadoo.fr) είναι ψυχίατρος και ψυχαναλυτής, μέλος της Ψυχαναλυτικής Εταιρείας Παρισιού. Έκανε τις ιατρικές του σπουδές στην Αθήνα και την ψυχιατρική ειδικότητα στο Παρίσι, όπου ζει και εργάζεται από το 1980. Οι εργασίες του πραγματεύονται κυρίως τις ψυχωσικές και οριακές παθολογίες, τις σχέσεις ψυχιατρικής ψυχοπαθολογίας και ψυχανάλυσης, την ανάλυση των ιδρυματικών αγωγών. Έχει δημοσιεύσει διάφορα βιβλία, το τελευταίο είναι το Εγχειρίδιο κλινικής ψυχιατρικής και ψυχοπαθολογίας του ενήλικου στις εκδόσεις των Presses Universitaires de France (δεύτερη έκδοση 2015), το οποίο ετοιμάζεται να κυκλοφορήσει και σε ισπανική μετάφραση. Κείμενά του βραβεύτηκαν με τα βραβεία Pierre Marty (1999), Évelyne et Jean Kestemberg (2002) και Maurice Bouvet (2004). Διετέλεσε διευθυντής τού νοσοκομείου Eau Vive της Εταιρείας Ψυχικής Υγείας τού 13ου διαμερίσματος Παρισιού (1999-2006) και στη συνέχεια γενικός της διευθυντής (2006-2014). Τώρα διευθύνει το Κέντρο Ψυχανάλυσης αυτής της εταιρείας.

Σαββάκη, και αργότερα τον Ηλία Κούβελα, μεγαλύτερό μας, πού ήταν ήδη στην Αμερική. Οι περισσότεροι έγιναν στη συνέχεια λαμπροί ερευνητές και καθηγητές προκλινικών μαθημάτων στις ιατρικές σχολές εκτός Αθηνών. Το 1976, τριτοετής φοιτητής, έκανα ένα fellowship σε ένα εργαστήριο του National Institute of Mental Health (NIMH), χάρη στην Ελένη Σαββάκη, πού μόλις είχε ενταχθεί σ' εκείνη την ομάδα. Αντιμετώπιζα τότε σοβαρά το ενδεχόμενο να ακολουθήσω αυτή την πορεία μετά τον τέλος των πανεπιστημιακών μου σπουδών.

IB: *Και η ψυχιατρική και η ψυχανάλυση;*

BK: Έζησα δύο μήνες την ζωή του εργαστηρίου του NIMH, και επιστρέφοντας δεν ήμουν βέβαιος ότι αυτή ήταν η ζωή πού θα ήθελα να κάνω για τις επόμενες δεκαετίες... Επιπλέον, ζούσαμε εκείνη την εποχή όλο τον αναβρασμό της μεταπολίτευσης, την στράτευση στην πολιτική δράση, το όραμα κοινωνικού μετασχηματισμού. Χάρη στον Γρηγόρη Μανιαδάκη και τον Μανόλη Κογεβίνα, συμφοιτητές και φίλους ακριβούς πού γνώρισα στα πρώτα φοιτητικά μου χρόνια, και στους οποίους προστέθηκαν πολλοί άλλοι, ιδιαίτερα ο Νίκος Γκουγκουλής και ο Στέλιος Στυλιανίδης, συμμετείχα έντονα στην πολιτικοποίηση πού χαρακτήριζε τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια. Και παράλληλα εντάχθηκα στο Θεατρικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών, σύμφωνα με τα ενδιαφέροντά μου από τα μαθητικά μου χρόνια, ένταξη πού σηματοδεύτηκε από καινούργιες σημαντικές συναντήσεις, όπως με την Αριστεά Σκούλικα, τον Νίκο Μαρκομιχελάκη, την Λίτσα Χαλκούση, και άλλους.

Την ίδια περίπου εποχή ο Γιώργος Παπανικολάου με έφερε σε επαφή με τον Τάκη Σακελλαρόπουλο, πού έψαχνε φοιτητές ιατρικής για να επανδρώσει τις ομάδες κατ' οίκον νοσηλείας πού οργάνωνε σε ιδιωτική βάση για ψυχωσικούς ασθενείς σε κρίση. Συνήθως συγκροτούσαμε ομάδες τριών νοσηλευτών, και κατά τις πρώτες εβδομάδες της κρίσης διεδεχόμεσταν ο ένας τον άλλο δίπλα στον ασθενή, οκτώ ώρες ο καθένας: τρώγαμε μαζί, συζητούσαμε, δίναμε τα φάρμακα, κάναμε τις ενέσεις, κοιμόμασταν σε ένα ράντζο παρά δίπλα. Πραγματικό σχολείο, ανεκτίμητο για την εξοικείωση με τις ψυχωσικές διαταραχές! Ο Σακελλαρόπουλος έκανε μια με δύο συναντήσεις ομάδας την εβδομάδα, στην αρχή στο σπίτι του ασθενούς. Άκουγε τις ερωτήσεις μας, ανέλυε τα δυναμικά των όσων διαμείβονταν στη σχέση θεραπευόμενου – θεραπευτή, έδινε συμβουλές, έβλεπε τον ασθενή παρουσία μας. Η συνάντηση με τον Σακελλαρόπουλο ήταν καθοριστική, από αυτές πού είναι μεγάλο προνόμιο να ζήσει κανείς σε μια ζωή. Η δοτικότητα του, ο ενθουσιασμός του, τα κλινικά του χαρίσματα, αποτέλεσαν βάση ταυτίσεων πού αναγνωρίζω μέσα μου έως σήμερα. Μέσα από αυτή την εμπειρία έγινε για μένα ο συγκερασμός που αποτελεί μέχρι τώρα τη βάση της επιστημονικής μου πορείας: το ενδιαφέρον για τις ψυχονοητικές λειτουργίες και για την διανοητική σχέση σαν παράγοντα αλλαγής (δηλαδή ο αντικειμενοτροπισμός σαν θεμέλιο της διάπλασης του ανθρώπινου ψυχιισμού), και άρα το αυτονόητο της σύζευξης ψυχιατρικής - ψυχανάλυσης, το πάθος για τις ψυχώσεις, η κλίση για μεθόδους μη ασυλικής αγωγής. Όταν τελείωσα τις σπουδές μου, κατευθύνθηκα προς την Γαλλία η οποία, χάρη στο εθνικό σύστημα ψυχικής υγείας πού είχε θεσπίσει από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, την λεγόμενη τομεοποίηση, ανταποκρινόταν ταυτόχρονα στις επιστημονικές μου επιλογές και στις πολιτικές μου πεποιθήσεις για δημόσια υγεία ποιότητας.

IB: Στην αρχή υπήρχε ένα ενδιαφέρον για τις θεωρητικές επιστήμες, ακολούθησε η έρευνα στις θετικές επιστήμες και στη συνέχεια το ενδιαφέρον για τις ψυχοκοινωνικές λειτουργίες και τις δυνατότητες που προσφέρει η ανθρώπινη συνάντηση. Στη διαδρομή αυτή φαίνεται ότι οι δεσμοί με τους ανθρώπους και οι ταυτίσεις με αυτούς έπαιξαν σημαντικό ρόλο. Σημειώζεις λοιπόν στην ανθρώπινη σχέση και επιλέγεις ένα γνωστικό αντικείμενο που την μελετά και την αναπτύσσει θεραπευτικά. Στην αρχή και στο τέλος ο άνθρωπος;

BK: Ναι, σωστά! Δεν το είχα δει έτσι, αλλά πράγματι, ποτέ δεν είχα ιδιαίτερη κλίση για να καταλάβω τις μηχανές (φυσική, χημεία, μηχανολογία γενικότερα), κι ας μου άρεσαν τα μαθηματικά. Με ενδιέφεραν περισσότερο αυτές που λέγονται «επιστήμες της ζωής» γενικά, και ιδιαίτερα βέβαια αυτό το μοναδικό και επικίνδυνο προϊόν της εξέλιξης που απειλεί να καταστρέψει όλες τις μορφές ζωής, περιλαμβανομένης και της δικής του.

IB: *Εννοείς τον άνθρωπο... Κάτι δεν πρέπει να κάνουμε γι' αυτό;*

BK: Δεν ξέρω ποιοι είμαστε οι «εμείς» τού πρώτου πληθυντικού που πρέπει κάτι να κάνουμε γι' αυτό.

«Εμείς, οι άνθρωποι»; Ναι, χωρίς καμιά αμφιβολία, έτσι κι αλλιώς κανείς άλλος δεν μπορεί να κάνει κάτι για μας. Παρατηρώ άλλωστε ότι ακόμη και αυτοί που πιστεύουν σε κάποιον Θεό, δημιουργό και τελικό διαχειριστή της ζωής –μιλώ κυρίως για τους τρεις μονοθεϊσμούς που ξέρω κάπως καλύτερα– ποτέ, εκτός από κάποιες ελάχιστες εξαιρέσεις μεμονωμένων θεολόγων, δεν πρέσβευσαν την αποχή από τα πράγματα με την βεβαιότητα ότι ο Θεός τους θα επέμβει την κατάλληλη στιγμή ώστε να αποφευχθεί ο όλεθρος, ή τουλάχιστον την πεποίθηση ότι το ό,τι γίνεται είναι ανεξάρτητο από τα ανθρώπινα ενεργήματα και υπακούει αποκλειστικά στην βούλησή του. Νομίζω ότι και οι τρεις θρησκείες χρησιμοποιούν την θείκη βούληση περισσότερο σαν παρηγοριά, όταν τα πράγματα πάνε στραβά, παρά σαν *a priori* θέση· η αντίληψή τους μοιάζει κάπως με την έννοια του πεπρωμένου της αρχαίας ελληνικής θρησκείας· υπογραμμίζει κυρίως το στοιχείο τρέλας που εμπεριέχει κάθε αίσθηση παντοδυναμίας, και την σωφροσύνη της κάπως θλιμμένης υποταγής σε δυνάμεις που μας ξεπερνούν.

«Εμείς, οι πολίτες»; Ίσως οι περισσότεροι άνθρωποι να προτιμούσαν κατά βάθος να ζουν υπό καθεστώς φωτισμένης απολυταρχίας, όπου κάποιος άλλος –εξ ορισμού καλών προθέσεων, παντογώστης και ανιδιοτελής– παίρνει στη θέση τους τις δύσκολες αποφάσεις και αναλαμβάνει την ευθύνη της επιλεγόμενης πορείας. Αλλά ξέρουμε ότι κάτι τέτοιο είναι αδύνατον, ότι ο φωτισμένος μονάρχης δεν είναι τίποτε άλλο παρά κατά κόσμον Θεός, και αυτός με την σειρά του, προβολή γονικών μορφοειδώλων, ιδιαίτερα του πατέρα. Ο Διαφωτισμός, στον οποίο ο Φρόντλ ήταν ιδιαίτερα προσηλωμένος, κανονικά μας απάλλαξε από τέτοιου είδους φενάκες, αν και ο αποφενακισμός είναι πάντα επώδυνος, καθότι αγχογόνος, και κατά συνέπεια αμφιθυμικός.

Άρα λοιπόν μόνοι μας, και μόνο μόνοι μας, μπορούμε να βρούμε –ή να μην βρούμε– τις λύσεις ώστε να αποφύγουμε καταστροφές και δυστυχίες, και δεν μπορούμε να το κάνουμε παρά σαν πολίτες, δηλαδή συλλογικά, και συγκεκριμένα με πρότυπο την νευρωσική λειτουργία του ψυχικού οργάνου: έκφραση αντικρουόμενων τάσεων και συμφερόντων, σύ-

γκρουση, και τελικά παραγωγή κάποιου συμβιβαστικού σχηματισμού. Όλα αυτά στην καλύτερη περίπτωση... και υπό τον όρο βέβαια οι διαδοχικοί συμβιβασμοί μας –διαδοχικοί, διότι οι εν συγκρούσει δυνάμεις δεν είναι ποτέ στατικές– να τρέχουν κάπως πιο γρήγορα από άλλες δυνάμεις που μας ξεπερνούν, όπως για παράδειγμα εκείνες που διατυπώνονται στους νόμους της φύσης και πού καθορίζουν τις συνθήκες επιβίωσής μας σε ένα πλανήτη που για πρώτη φορά μοιάζει κάπως μικρός για τον αριθμό ανθρώπων που τον κατοικούν, στο βαθμό τεχνολογικής ανάπτυξης στον οποίο έχουν φτάσει. Και λαμβάνοντας υπόψη ότι η παρομοίωση με το ψυχικό όργανο και τις ενδοψυχικές του συγκρούσεις έχει τα όριά της, διότι άλλο είναι να συγκρούονται ετερογενείς θεσμοί, όπως στα πλαίσια του ψυχικού οργάνου, και άλλο ομόλογες οντότητες (δηλαδή σε κάθε περίπτωση άνθρωποι ή ομάδες ανθρώπων) πού διακινούνται από παρόμοιες ενορμητικές τάσεις, αναβιώνοντας έτσι όλες τις αντιπαλότητες, φθόνους, μίσση και ζηλοτυπίες της οποιασδήποτε ομάδας αδελφών.

IB: *Κι «εμείς», οι ψυχαναλυτές...*;

BK: Τί έχουμε να προσφέρουμε εμείς, σαν ψυχαναλυτές, στην πορεία της ανθρωπότητας; Η ψυχανάλυση δεν είναι κοσμοθεωρία όπως υπογράμμισε ο Freud στις διαλέξεις του 1932. Υπενθυμίζω την γενικότερη πεποίθησή του ότι η επιστήμη που ίδρυσε αποτελεί κομμάτι του αποφεναικισμού για τον οποίο μιλήσαμε παραπάνω, είναι μέρος των δυνάμεων που εξ αντικειμένου υποσκάπτουν τη ψευδαίσθηση παντοδυναμίας, αυτεξουσιότητας και αυτονομίας τού ανθρώπινου είδους. Ο Freud δεν χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερη αισιοδοξία όσον αφορά τα ανθρώπινα πράγματα, και όταν, τον Σεπτέμβριο του 1939, ο Max Schur (ο γιατρός του που τον βοήθησε να πεθάνει, λίγες μέρες αργότερα) τον ρώτησε αν συμφωνεί με αυτό πού έλεγαν εκείνη την εποχή διάφοροι πολιτικοί αναλυτές, δηλαδή ότι ο επερχόμενος πόλεμος θα ήταν ο τελευταίος, απάντησε σαρκαστικά: «Θα είναι ο τελευταίος μου πόλεμος». Είχε βέβαια γνωρίσει και τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο... Παρομοίως, μετά την πτώση τού τείχους του Βερολίνου, ορισμένοι μίλησαν για τέλος της ιστορίας· είδαμε την συνέχεια.

Εάν, παρ' όλα αυτά, κάποιος επιμένει να ρωτήσει την ψυχανάλυση για τα τεκταινόμενα στο ανθρώπινο είδος, αυτό που μπορεί να του απαντήσει με την μεγαλύτερη δυνατή ταπεινότητα είναι ότι κατά την άποψή της, ο άνθρωπος ψυχιζμός εμπεριέχει μια «ενόρμηση θανάτου», η οποία είναι ανεξάρτητη από τις καλές ή κακές προθέσεις του, και συνιστά την ψυχική εγγραφή της θνητότητας του ανθρώπινου οργανισμού, της αναπότρεπτης πορείας της οργανικής ύλης που τον συνθέτει προς το ανόργανο· η ψυχή μας ψυχανεμίζεται τον θάνατο μέσα από τα εκατομμύρια κύτταρα πού πεθαίνουν κάθε στιγμή και αποκτά συνείδηση της πορείας αυτής μέσα από την διαρκή διαδικασία της γήρανσης. Και ότι αυτή η ενόρμηση –«τάση μάλλον παρά ενόρμηση», λέει ο Freud– μετασχηματίζεται στη συνάντησή της με τις ενορμήσεις ζωής για να γίνει κατ' αρχήν μαζοχισμός (η πρώτη-πρώτη συνάντηση έρωτα και καταστροφικότητας), και στη συνέχεια σαδισμός, μέσα από την προβολή της προς τα έξω, προς το αντικείμενο· το μίσος του εαυτού, όπως και το μίσος για τους άλλους, δεν είναι εκδηλώσεις άσχετες με αυτή τη συνάντηση ενόρμησης θανάτου και έρωτα, και είναι φαινόμενα μάλλον μοναδικά στο ζωικό βασίλειο, χαρακτηριστικά μιας ιδιότυπης εξέλιξης που τελικά παρήγαγε το ανθρώπινο είδος. Και τέλος αυτή η «τάση» ή «ενόρμηση» έχει ασφαλώς μια ιδιαίτερη σχέση με το «εγώ» ως ψυχική έκφραση του θνη-

τού σώματος (ο Freud γράφει στο Πέρα από την αρχή της ηδονής: «η ενόρμηση θανάτου ή του εγώ»), και κατά συνέπεια και με τον ναρκισσισμό, ορισμένες πτυχές του οποίου: ο εγωισμός, οι διάφορες μορφές φανατισμού (εθνικού, θρησκευτικού, φυλετικού, ή οποιασδήποτε άλλης ομαδοποίησης), η έξαρση της «ταυτότητας»..., συνδυάζονται άμεσα με τις κοινωνικές και συλλογικές εκφράσεις της καταστροφικότητας.

Τί άλλο να προσθέσω; Ότι ο Freud –το είπα και πιο πάνω– ήταν άνθρωπος τού Διαφωτισμού, πίστευε στην αναγκαιότητα τιθάσευσης της ενορμητικής ζωής (πράγμα πού δεν λογαριάζεται αναγκαστικά σαν αξία σήμερα, ιδιαίτερα στον δυτικό πολιτισμό) και επικράτησης της ορθολογικότητας σαν μόνης δυνατής λύσης για τα ανθρώπινα πράγματα, και ταυτόχρονα θεωρούσε ότι όλη αυτή η αναγκαία πορεία πολιτισμού, ή μάλλον εκπολιτισμού και «εξανθρωπισμού», δεν μπορεί παρά να παράγει «δυσφορία», να είναι «πηγή δυστυχίας», διότι η ικανοποίηση των ενορμήσεων είναι και παραμένει η μόνη, σε τελευταία ανάλυση, πηγή ηδονής.

IB: *Στην σταδιοδρομία σου, φαίνεται να δίνεις έμφαση στο Zeitgeist –το πνεύμα των καιρών, στη μόρφωση, στα δικαιώματα του ανθρώπου, στο σύστημα υγείας– και λιγότερο στα ατομικά, νευρωτικά κίνητρα. Μας ενδιαφέρει αυτό, διότι σήμερα η ψυχανάλυση φαίνεται να τροφοδοτείται περισσότερο από τα νευρωτικά κίνητρα και λιγότερο από το Zeitgeist.*

BK: Δεν νομίζω ότι μπορούμε να αντιτάξουμε Zeitgeist, πνεύμα των καιρών, και ατομικά, νευρωτικά κίνητρα, διότι τα δύο σύνολα εννοιών δεν τοποθετούνται στο ίδιο επίπεδο, δεν είναι ομοειδή. Η ψυχανάλυση ενδιαφέρεται για τα ατομικά και νευρωτικά κίνητρα διότι αυτό είναι το αρχικό πειραματικό της πεδίο, και το μόνο επίπεδο στο οποίο μπορεί να είναι αποτελεσματική για τα άτομα που απευθύνονται σ' αυτήν. Η ολοκληρωμένη οργάνωση του ανθρώπινου ψυχισμού –ο Οιδίπους– αποτελεί ένα πανανθρώπινο σχήμα, μια ορισμένη δομή σχέσεων, η οποία πυκνώνει και γίνεται ανθρώπινο όν μέσα από τούς δύο βασικούς τρόπους, την επένδυση και την ταύτιση, με τους οποίους συνάπτει σχέσεις με τα αντικείμενά του και οικοδομείται ο ανθρώπινος ψυχισμός. Αλλά ο Οιδίπους δεν προδικάζει το ποιόν και την φύση των υλικών πού θα συνθέσουν την ενσάρκωσή του σε κάθε ξεχωριστό άτομο· δηλαδή τα υλικά με τα οποία θα πραγματοποιηθεί η παραγωγή ενός ανθρώπινου ατόμου, με σάρκα, οστά, και παρουσία στον παρόντα χρόνο. Οι γονείς, η οικογένεια και το περιβάλλον, οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, ο γεωγραφικός τόπος και ο ιστορικός χρόνος, το πνεύμα των καιρών, είναι οι κυριότεροι παροχείς αυτών των υλικών.

Όταν κοιτάζουμε αναδρομικά μια ζωή, έχουμε την εντύπωση ότι οι αλληλουχίες που την συνθέτουν εναρμονίζονται αυτονόητα, και συχνά ξεχνάμε να σκεφτούμε αυτό που δεν έλαβε χώρα ενώ θα μπορούσε, αυτό που ήταν δυνητικά δυνατό ή πιθανό, και τελικά δεν πραγματοποιήθηκε. Για παράδειγμα, σου μίλησα για τα εφηβικά μου χρόνια και για το πώς κατέληξα στην ιατρική, στην ψυχιατρική και στην ψυχανάλυση. Θα μπορούσα να είχα εξεγερθεί ενάντια στην υποχρεωτική πορεία του καλού μαθητή της εποχής μου και της οικογένειάς μου και να κάνω φιλοσοφία ή θέατρο, όπως ήθελα. Θα μπορούσα επίσης να μην εξεγερθώ, αλλά το άγχος ενουχισμού, λόγω του ότι ικανοποίησα τελικά την επιθυμία των γονιών μου, και ειδικότερα της μητέρας μου, να οδηγούσε σε αυτοαναστολές, ελλιπή επένδυση του κλάδου μου, και τελικά μια μέτρια σταδιοδρομία. Είναι προφανές

νομίζω ότι και στις δύο αυτές περιπτώσεις μάλλον δεν θα ήμουν εδώ να δίνω συνέντευξη. Στην ψυχική ζωή, η μια σύγκρουση φέρνει την άλλη, και καμιά σύγκρουση δεν βρίσκει οριστική διευθέτηση. Η συγκρουσιακότητα είναι συνώνυμη της ζωής, και κάθε φορά, τα ίδια βασικά σχήματα επαναλαμβάνονται, με διαφορετικούς πρωταγωνιστές, με καινούργιες συναντήσεις και «παροχές», και με την ελπίδα πλουσιότερων συμβιβασμών. Η προσωπική ανάλυση είναι μια τέτοια συνάντηση, μείζονος σπουδαιότητας για όσους είχαν την τύχη να την ζήσουν. Επίσης οι ερωτικές σχέσεις.

Για όλους αυτούς τους λόγους, δεν νομίζω ότι μπορεί να πει κανείς, «επειδή συνέβη ή υπήρξε ετούτο ή εκείνο το γεγονός ή στοιχείο στην παιδική ή εφηβική μου ηλικία, έγινα αυτό που έγινα». Η ανάμνηση και η αναμνημόνευση (και η ασυνείδητη εκδοχή τους, η αναβίωση, και κατ' επέκταση, η έμπρακτη εκδήλωσή της, ιδιαίτερα μέσα από την επανάληψη), ακόμη και οι πιο αναμφισβήτητες και ασφαλείς, είναι εξ ορισμού κατασκευές του παρόντος· άλλο μνήμη και άλλο ανάμνηση, νομίζω ότι οι γνωσιακές επιστήμες ασχολούνται πολύ καλά με την μνήμη, αλλά ο δικός μας χώρος είναι η ανάμνηση (και η αναβίωση). Θεωρώ λοιπόν ότι μια φράση σαν αυτήν που δίνω σαν παράδειγμα («έγινα αυτό που έγινα επειδή...», κλπ.) εκφράζει κυρίως την σκέψη της στιγμής, εκδηλώνει την παρούσα φάση του πλέγματος συναισθηματικών σχέσεων των οποίων το συγκεκριμένο γεγονός ή παράγοντας του παρελθόντος αποτελεί την συμβολική έκφραση. Εάν η φράση επαναλαμβάνεται μέσα στο χρόνο και παραμένει περίπου αναλλοίωτη, όποιες κι αν είναι οι συνθήκες ή οι συνομιλητές, απλώς συμπεραίνουμε ότι η έκφραση αυτή βγήκε από τον χώρο του αντικειμενοτροπισμού και έγινε πλέον σύμβολο ταυτότητας, δηλαδή οι εν λόγω σχέσεις εγκατέλειψαν τον χώρο της ζώσας συγκρουσιακότητας και μπήκαν σε ναρκισσιστικά πεδία, αποτελούν στο εξής κομμάτι της εικόνας που το άτομο διαμόρφωσε για τον εαυτό του. Αυτό μας συμβαίνει, για παράδειγμα, με το πέρασμα των χρόνων, όταν απομακρυνθούμε από τους γονείς μας, κι ακόμη περισσότερο όταν πεθάνουν, δηλαδή όταν η ανάμνηση δεν εκτρέφεται πλέον από την επικαιρότητα των ψυχοσυναλλαγών μας μ' αυτούς. Αλλά υπό τις συνήθειες συνθήκες της ψυχικής ζωής, η συγκρουσιακότητα είναι αέναη, και το παρελθόν τυγχάνει πολλών διαδοχικών και ενδεχομένως αντιφατικών αναγνώσεων, μέσα από μια ατελείωτη σειρά επάλληλων «εκ των υστέρων». Η ιστορία γράφεται και ξαναγράφεται, αλλά κάθε καινούργια εκδοχή της διατυπώνεται στον παρόντα χρόνο, και προσβλέπει, έμμεσα ή άμεσα, στο μέλλον. Ο ανθρώπινος χρόνος είναι ταυτόχρονα γραμμικός και κυκλικός.

ΙΒ: Ο χρόνος είναι γραμμικός και κυκλικός, έτσι ζούμε τη ζωή μας. Συγχρόνως ο χρόνος του ασυνείδητου είναι άχρονος και το τραύμα δημιουργεί διακοπές και χάσματα στον χρόνο. Όταν λοιπόν πήγες στην Γαλλία πώς λειτούργησαν αυτές οι εκδοχές του χρόνου; Τι ακολούθησε τη γραμμή των προσδοκιών σου, τι ανεπιθύμητο επαναλήφθηκε, πού σου προσφέρθηκαν καινούργια ανοίγματα ή συνάντησες απρόσμενες απογοητεύσεις;

ΒΚ: Η αναχώρηση στην Γαλλία ήταν ταυτόχρονα προγραμματισμένο επόμενο βήμα και αποδοχή ήττας. Προγραμματισμένη, διότι ήταν δεδομένο ότι μετά το τέλος των σπουδών μας θα φεύγαμε, οι περισσότεροι εκείνης της γενιάς, για κάποιες σπουδές στο εξωτερικό. Αποδοχή ήττας, διότι στο τέλος της δεκαετίας του 1970 είχε γίνει πλέον φανερό ότι η ανανεωτική αριστερά, στην οποία ήμουν ενταγμένος, δεν είχε καμιά πιθανότητα

να επηρεάσει σοβαρά τα ελληνικά πράγματα. Στην πραγματικότητα, δεν καταλαβαίναμε την Ελλάδα (και μας το ανταπέδιδε δεόντως στις κάλπες)· για την ακρίβεια, την βλέπαμε όπως περίπου την έβλεπαν και οι Ευρωπαίοι, και η παρανόηση αυτή δεν είναι άσχετη με τις τωρινές δυσχέρειες του τόπου. Δεν βλέπαμε ότι η Ελλάδα είναι υβρίδιος κοινωνικός και πολιτικός σχηματισμός, και με υβρίδια παράδοση και ιστορία, ανάμεσα σε Δύση και Ανατολή (εννοώ την Εγγύς και Μέση Ανατολή). Οι Ευρωπαίοι την έβλεπαν σαν το λίκνο του δημοκρατικού τους πολιτεύματος, και της παιδείας που κληρονόμησαν. Η Ελλάδα είναι αυτό, αλλά είναι επίσης και ένας πολιτικό-κοινωνικός χώρος που βρέθηκε στο επίκεντρο μιας λαμπρής αλλά θεοκρατικής αυτοκρατορίας όταν η υπόλοιπη Ευρώπη βυθιζόταν στον Μεσαίωνα, και που έγινε η φτωχική επαρχία μιας άλλης αυτοκρατορίας, όταν η Ευρώπη γνώριζε την Αναγέννηση και στη συνέχεια τον Διαφωτισμό. Από ορισμένη άποψη, υπάρχουν πιο πολλά κοινά σημεία ανάμεσα στην Ισπανία, την Κροατία ή τις βαλτικές χώρες, παρά ανάμεσα σε όλες αυτές και την Ελλάδα. Μετά την διάσπαση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, η Ελλάδα βρέθηκε στον ανατολικό της κλάδο, όλες οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες στον δυτικό, και αυτό καθόρισε πορείες διαφορετικές επί πολλούς αιώνες. Το κράτος δικαίου, και αργότερα το κράτος προνοίας, η ανωτερότητα των δικαιωμάτων του πολίτη απέναντι σε άλλα δικαιώματα, όπως αυτά της οικογένειας, της φιλίας ή της ιδιαίτερης τοπικής προέλευσης, η ισονομία, η συλλογική αλληλεγγύη, ο διαχωρισμός των εξουσιών, η σχετική αυτονομία των θεσμών, ήσαν έννοιες που οικοδομήθηκαν προοδευτικά στα δυτικά κράτη, επί σειρά αιώνων, μέσα από συγκρούσεις, οπισθοδρομήσεις και κατακτήσεις, σε μια πορεία την οποία η Ελλάδα εν πολλοίς δεν συμμερίστηκε.

IB: *Και στην Γαλλία...*

ΒΚ: Φτάνοντας στην Γαλλία, βρέθηκα σε μια χώρα εύρυθμη, λειτουργική –αν και παραδοσιακά γραφειοκρατική και συγκεντρωτική– και κυρίως αρκετά εύπορη ώστε να μπορέσει να επενδύσει μαζικά στις δημόσιες υπηρεσίες, όπως η υγεία. Στην πραγματικότητα, πολλές δυτικές χώρες, μετά τον τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την φρίκη του, αναδιοργανώθηκαν, μέσα από αγώνες, ομαδικά οράματα και λαϊκές διεκδικήσεις, στην βάση διαφόρων μορφών «ιστορικού συμβιβασμού» ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία, ατομικό και ομαδικό συμφέρον, ατομικές ελευθερίες και συλλογική μέριμνα. Η ψυχιατρική μεταρρύθμιση, που ετέθη σε κίνηση ταυτόχρονα σε πολλές χώρες, είναι προϊόν αυτής της εποχής. Στην Γαλλία πήρε τη μορφή της λεγόμενης τομεοποίησης. Ξεκίνησε με την ίδρυση το 1958 της Εταιρείας Ψυχικής Υγείας στο 13ο διαμέρισμα τού Παρισιού – ASM 13 (175 χιλιάδες κάτοικοι τότε, 185 χιλιάδες σήμερα) από τον Philippe Paimelle, που συνεργάστηκε ευθύς εξ αρχής με τον Serge Lebonici και τον René Diatkine, σημαντικούς παιδοψυχιάτρους και ψυχαναλυτές της Ψυχαναλυτικής Εταιρείας Παρισιού. Η Εταιρεία είχε σκοπό την ανάπτυξη ψυχιατρικής και ψυχοθεραπευτικής περίθαλψης και πρόληψης σε βάση «κοινοτική», δηλαδή με υπηρεσίες που να βρίσκονται κοντά στους τόπους κατοικίας των ασθενών, και με την ελπίδα να αποφεύγεται κατά το δυνατόν η νοσηλεία, ή να είναι η βραχύτερη δυνατή. Υπήρχαν στις προθέσεις αυτής της «κοινοτικής ψυχιατρικής» μια διάσταση κοινωνική (δωρεάν περίθαλψη για όλους, χωρίς διακρίσεις), αντιασυλική (αποφυγή της νοσηλείας) και ψυχαναλυτική (με την έμφαση που έδινε στο στοιχείο της συνάντησης και της θεραπευτικής σχέσης σαν παράγοντα αλλαγής).